

Історія

УДК 930.1:378.147

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16668530>

Історичні музеї як позакласний ресурс формування історичної та етнічної свідомості українців

Шаповал Лариса Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна, <https://orcid.org/0009-0000-3480-2923>

Прийнято: 13.07.2025 | Опубліковано: 31.07.2025

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ролі історичних музеїв у формуванні історичної та етнічної свідомості українців через укладання позакласних освітніх програм. **Метою дослідження** є аналіз ефективності музейної педагогіки як інструменту, що сприяє розвитку історичної та етнічної свідомості, патріотизму та культурної самоідентифікації молоді. У дослідженні акцентовано на інтерактивних формах навчання, що реалізуються в історичних музеях, зокрема на екскурсіях, майстер-класах, лекціях, семінарах та інших освітніх заходах. **Методи.** Застосовано міждисциплінарну практику, що поєднує методи історичного, соціологічного та педагогічного аналізу. Джерельною базою є матеріали музейних програм. Показано, що музейні програми сприяють активному залученню молоді до вивчення історії, формуючи у них усвідомлення власної культурної спадщини та ідентичності. **Результати.** У статті розглянуто приклади успішних освітніх проєктів в українських музеях, що позитивно впливають на

формування історичної та етнічної свідомості учнівської і студентської молоді. Висвітлено аспекти співпраці між музеями та освітніми закладами, що дає змогу інтегрувати музейні ресурси у шкільну освіту та підвищити зацікавленість учнів, студентів до вивчення історії. Підкреслено важливість сучасних технологій у музейній педагогіці, зокрема використання цифрових платформ та інтерактивних практик: віртуальні тури, мобільні застосунки, інтерактивні виставки, віртуальна/доповнена реальність та мультимедійні презентації. Ці інструменти трансформують освітній процес на динамічніший, захопливий та доступний для аудиторії різного віку, сприяючи активній взаємодії здобувачів освіти з музейними експонатами та отриманню нових знань у зручному форматі. **Висновки.** Результати дослідження вказують на необхідність подальшого розвитку музейних освітніх програм з урахуванням особливості української історії та культури. Реалізація запропонованих практичних рекомендацій для музейних установ щодо покращення позакласних освітніх програм забезпечить підвищення їхньої ефективності у формуванні історичної та етнічної свідомості молоді. Дослідження ґрунтується не лише на теоретичному осмисленні ролі музеїв, а й пропонує нові можливості для практичного використання музейних ресурсів в освітньому процесі, що є важливим для збереження національної ідентичності в умовах глобалізації.

Ключові слова: музейна установа, освітній процес, музейна програма, національна ідентичність, культура, молодь, історико-культурна спадщина, музейні експозиції, музейна педагогіка, інтерактивність.

Historical museums as a nextracurricular resource for the formation of historical and ethnic consciousness of Ukrainians

Larysa Shapoval,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of History of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-3480-2923>

Abstract. *The article focuses on the role of historical museums in shaping the historical and ethnic consciousness of Ukrainians through the implementation of extracurricular educational programs. The **purpose** of the study is to analyze the effectiveness of museum pedagogy as a tool that promotes the development of historical and ethnic consciousness, patriotism, and cultural self-identification in young people. The study emphasizes interactive forms of learning, which are implemented in historical museums, particularly through excursions, workshops, lectures, seminars, and other educational events. **Methods.** Interdisciplinary practice has been applied, combining methods of historical, sociological, and pedagogical analysis. The source base consisted of materials from museum programs. It is demonstrated that museum programs foster the active involvement of young people in the study of history, cultivating an awareness of their cultural heritage and identity. **Results.** The article presents examples of successful educational projects in Ukrainian museums that have a positive impact on the development of historical and ethnic consciousness among young students. Aspects of cooperation between museums and educational institutions are highlighted, which allows you to integrate museum resources into school education and increase students' interest in studying history. The importance of modern technologies in museum pedagogy, including the use of digital platforms and interactive practices such as virtual tours, mobile applications, interactive exhibitions, virtual/augmented*

reality, and multimedia presentations, is emphasized. These tools transform the educational process into a more dynamic, engaging, and accessible experience for all ages, facilitating active interaction between education applicants and museum exhibits and enabling them to acquire new knowledge in a convenient format.

Conclusions. *The study's results suggest a need for the further development of museum educational programs, considering the unique characteristics of Ukrainian history and culture. The implementation of the proposed practical recommendations for museum institutions to improve extracurricular educational programs will increase their effectiveness in shaping the historical and ethnic consciousness of young people. The study is based not only on the theoretical understanding of the role of museums but also offers new opportunities for the practical use of museum resources in the educational process, which is crucial for preserving national identity in the context of globalisation.*

Keywords: *museum institution, educational process, museum program, national identity, culture, youth, historical and cultural heritage, museum exhibitions, museum pedagogy, interactivity.*

Постановка проблеми. Сучасні дослідження в галузі музейної педагогіки доводять, що інтерактивні методи навчання можуть значно підвищити зацікавленість здобувачів освіти до історії. Проте відсутні систематизовані дані про ефективність таких програм у контексті формування історичної, етнічної свідомості українців. Це ускладнює розуміння інтеграції музейних практик в освітній процес та визначення найрезультативніших методів для цього. Крім того, існує потреба в глибшому аналізі специфіки взаємодії між музеями та освітніми закладами. Багато шкіл і університетів не достатньо використовують музейні ресурси, що призводить до нівелювання потенціалу музеїв як освітніх платформ. Зокрема, відсутність належного обміну досвідом між працівниками музеїв та педагогами є серйозною

перешкодою для реалізації ефективних освітніх програм. Попри те, що деякі українські музеї вже реалізують успішні освітні проекти, їхня діяльність часто залишається локалізованою і не має достатнього впливу на широку аудиторію. Це підкреслює необхідність розроблення стратегій для сприяння більшій інтеграції музейних програм в освітній процес вивчення історії України. Водночас важливо дослідити вплив інноваційних музейних технологій на розвиток музейної педагогіки.

Таким чином, є нагальна потреба в комплексному дослідженні ролі історичних музеїв у формуванні історичної та етнічної свідомості українців через впровадження позакласних освітніх програм. Це дослідження охоплює аналіз наявних практик, їхню ефективність та можливості для вдосконалення, що дасть змогу заповнити прогалини в розумінні педагогічного потенціалу музеїв та його внеску у формування етнічної та національної ідентичності в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні дослідження ролі історичних музеїв у формуванні історичної та етнічної свідомості молоді стає дедалі актуальнішим. Т. Ціпан акцентує на інноваційних методах музейної педагогіки, зокрема інтерактивних заняттях, які поглиблюють знання учнів про культурну спадщину України [Error! Reference source not found.]. М. Кармаз та співавтори наголошують на важливості збереження нематеріальної спадщини через інтерактивні методи [Error! Reference source not found.]. С. Гаврилук і В. Надольська аналізують трансформацію музейної діяльності в Україні, вказуючи на проблеми розвитку через застаріле законодавство та фінансування [Error! Reference source not found.]. М. Криловець підкреслює значення соціокультурного аспекту музеїв у вихованні молоді та розвитку критичного мислення [Error! Reference source not found.]. І. Червінська досліджує музейну педагогіку в західних районах України, а В. Ю. Степанов зі співавторами розглядають удосконалення

екскурсійного обслуговування для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі [Error! Reference source not found.; Error! Reference source not found.]. О. Невмержицька аналізує музейну педагогіку та важливість співпраці музеїв з освітніми закладами, тоді як В. Надольська акцентує на середовищних музеях і їхній ролі у формуванні локальної ідентичності [Error! Reference source not found.; Error! Reference source not found.; Error! Reference source not found.]. Я. Качковська досліджує розвиток цифрових музеїв в Україні, їх вплив на освіту та роль технологічних нововведень у забезпеченні доступності історико-культурної спадщини [Error! Reference source not found.].

Документуючи процеси та явища природи і суспільства музей зберігає, досліджує колекції музейних предметів. Закон України «Про музей і музейну справу»: стаття 1 розділу 1 вказує, що «музей – це культурно-освітній та науково-дослідний заклад, призначений для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини» [11]. Державна музейна мережа України була сформована в 1920-х рр. відповідно класифікації музеїв за профілями, типами, видами, статусом, відомчою підпорядкованістю музейних установ. «Сучасна наукова типологія класифікації українських музеїв склалася наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., вона приведена у відповідність до чинних міжнародних типологій музеїв світу. Тип музею визначається його суспільним призначенням, метою діяльності, за профілем, родом діяльності, формою власності, масштабом діяльності, статусом (категорією). Відповідно до цієї класифікації, всі українські музеї розрізняються за типами і профілями», – узагальнює М. Рутинський [13, с. 28]. Слід зауважити, що досі чинною в практиці музейної справи України залишається застаріла класифікація музеїв. За профільними типами це: історичні, краєзнавчі, художньо-мистецькі, меморіальні, літературні,

природничо-наукові, галузеві. Музеї цих профільних типів мають вужчу спеціалізацію й поділяються на види і підвиди. До історичного профільного типу належать загально-історичні, військово-історичні, археологічні, етнографічні, історико-архітектурні та історико-культурні. За адміністративно-територіальною приналежністю вирізняють музеї національні, загально-державні, республіканські (АР Крим), обласні, районні, міські, селищні та сільські [13, с. 31]. «Крім профільної класифікації є типологічна класифікація, тобто поділ музеїв за їх основним суспільним призначенням. Відповідно до цього поділу у музейній сітці виділяються такі типи музеїв: науково-дослідницькі, освітні, дослідницько-академічні та навчальні», – зазначає В. Якубовський [12, с. 77].

У Законі України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР, в статті 5 зазначається: «За своїм профілем музеї діляться на види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, художні, етнографічні, технічні, галузеві. На основі ансамблю, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культур та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї – заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби» [11]. За формою власності є: державні, муніципальні, відомчі (у т. ч. університетські), громадські (у т. ч. шкільні), корпоративні, церковні, приватні музеї [13, с. 29.]. Станом на 1950 р. в Україні було 137 музеїв, 1990 р. – 214; 1995 р. – 314; 2005 р. – 422. За даними Державної служби статистики України на 2017 р. в Україні налічувалося 578 музеїв державної та комунальної форми власності, які зберігають державну частину Музейного фонду України. При загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладах у системі Міністерства освіти і науки України функціонує 2500 музеїв на громадських засадах [13].

Історичні музеї висвітлюють різні періоди вітчизняної історії, базуються на системі історичних наук, тому мають поділ на підгрупи: загально-історичні, військово-історичні, історія релігії, археологічні, етнографічні музеї. Вони є сховищами, зберігачами історико-культурної спадщини України, активними учасниками у формуванні етнічної свідомості, вихованні патріотизму молодого покоління, що є основою національної ідентичності українців. Використання музейної педагогіки та інтерактивних методів навчання сприяє розвитку історичної освіти, вихованню свідомої, відповідальної та освіченої молоді. Таким чином, освітній процес потребує підтримки з боку держави Україна та суспільства для забезпечення сталого розвитку музейної галузі та її інтеграції до Європейського освітнього простору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У межах дослідження історичних музеїв як інструментів педагогічної практики викладання історії в школі та вишах України виникає необхідність виділити нерозв'язані питання, що потребують подальшого аналізу. Варто зазначити недостатність досліджень щодо впливу позакласних освітніх програм на формування історичної свідомості молоді, зокрема в контексті етнічної ідентичності українців. Наявні роботи переважно фокусуються на традиційних методах навчання, тоді як роль музеїв як активних учасників освітнього процесу залишається малодослідженою.

Важливо звернути увагу на специфіку інтеграції музейних експозицій в освітній процес: як саме музейні ресурси можуть сприяти глибшому розумінню історичних подій та їхній вплив на сучасність. Це питання потребує детальнішого вивчення, оскільки воно стосується не лише передачі знань, а й формування критичного мислення та емоційної прив'язаності до історії. Крім того, варто акцентувати на методологічних практиках оцінювання ефективності позакласних програм, зокрема критеріїв для визначення успішності таких ініціатив у формуванні історичної й етнічної свідомості.

Розв'язання цього питання забезпечить розвиток наукових досліджень у сфері освітньої політики та музейної практики в Україні.

Отже, попри наявність окремих досягнень у сфері залучення історичних музеїв в освітній процес, існує необхідність у комплексному дослідженні, що б охоплювало як теоретичні, так і практичні аспекти інтеграції музейних ресурсів у сучасну освіту. Дослідження сприятиме не лише заповненню прогалини в цих знаннях, але й дасть змогу розробити нові практики викладання історії в Україні, підвищуючи якість освіти та заохочуючи учнів, студентів до активного пізнання історії через музейні предмети, експонати та позакласну діяльність.

Формулювання цілей статті (визначення завдання). Метою статті є всебічне дослідження впливу історичних музеїв на формування історичної та етнічної свідомості через позакласні освітні програми, спрямовані на розвиток національної ідентичності української молоді. Методологічна практика ґрунтується на принципах інтеграції теоретичних і практичних аспектів, що дає змогу розглядати музейну діяльність у контексті сучасних освітніх практик. У процесі дослідження буде застосовано широкий спектр методів, зокрема аналіз, синтез, порівняння та спостереження, що сприятиме глибшому розумінню ролі історичних музеїв у формуванні історичної, етнічної свідомості /самосвідомості.

Для досягнення мети дослідження сформульовано такі завдання:

1. Вивчити різноманітні форми позакласних освітніх програм, що реалізуються в історичних музеях, та їхній вплив на формування історичної свідомості здобувачів освіти.
2. Проаналізувати ефективність інтерактивних експозицій та освітніх заходів музеїв у розвитку критичного мислення та емоційної прив'язаності до історії серед учнівської й студентської молоді.

3. Оцінити роль історичних музеїв у збереженні історико-культурної спадщини та їхній внесок у виховання національної ідентичності українців.

4. Розробити рекомендації для музейних установ щодо вдосконалення позакласних освітніх програм з метою підвищення їхньої ефективності у формуванні історичної та етнічної свідомості / самосвідомості громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музеї історичного профілю – це спеціалізовані установи, які зберігають, досліджують та експонують об'єкти, що мають історичну цінність з метою популяризації знань про минуле суспільства [12, с. 23]. Профіль музею визначає склад колекцій, тематику експозицій, зміст наукових досліджень та впливає на напрями музейної діяльності. Українські музеї поділяються на профільні групи, всередині яких виокремлюють музей одного об'єкта. Перелік профільних груп і профілів музеїв згідно з їх генетичною класифікацією не може бути сталим, оскільки нові музеї з'являються майже щорічно [13, с. 33]. Історичні музеї – найпоширеніша в Україні група музеїв, які ведуть науково-дослідну та освітньо-виховну, виставкову роботу, відіграють важливу роль у збереженні історико-культурної спадщини та формуванні історичної свідомості суспільства. М. Рутинський, О. Стецюк наголошують, що «музеї історичного профілю за основними завданнями експозиційної діяльності й складом колекцій пам'яток прийнято поділяти на такі види: загально-історичні, археологічні, воєнно-історичні, історико-архітектурні, історико-культурні (музеї-заповідники) та етнографічні. Сюди ж маємо всі підстави віднести музеї природничо-наукової історії та музеї історії науки і культури. Кожен з названих видів музеїв історичного профілю має свою специфіку, що виявляється у характері експозицій і складі фондів колекцій» [13, с. 34].

У таблиці 1 узагальнено дані, що відображають різноманіття українських музеїв і їхню роль у збереженні та популяризації культурної спадщини та історичних знань.

Таблиця 1

Класифікація музеїв за профілем, типом і видом

Тип	Опис	Підгрупи
Історичні музеї	Зосереджені на вивченні та експонуванні матеріалів, що висвітлюють розвиток суспільства, історичні події, військові конфлікти, побут та культуру різних епох	Загально-історичні Воєнно-історичні Археологічні Етнографічні Музеї-скансени Історико-архітектурні Історико-культурні заповідники Музеї природничої історії Музеї історії науки і культури
Краєзнавчі музеї	Збирають, зберігають, вивчають та експонують матеріали про певний регіон, його історію, природу, культуру певного краю (області, району, міста, села)	Музеї регіональної історії, культури, природи
Художні (мистецькі) музеї	Експонують твори живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, а також народної творчості	Картинні галереї Музеї скульптури, Музеї художніх ремесел Музеї сучасного мистецтва Музеї класичного мистецтва
Меморіальні музеї	Присвячені життю та діяльності видатних особистостей, зберігають меморіальні комплекси та експозиції, що висвітлюють їхній внесок у науку, культуру, історію	Музеї видатних політичних, державних військових діячів, учених, письменників, композиторів, художників Меморіал-поховання
Літературні музеї	Зосереджені на вивченні та експонуванні творчості письменників, літературних діячів, літературних епох	Музеї письменників, літераторів Театральні Музичні Кіно-музеї

Тип	Опис	Підгрупи
Природничо-історичні музеї	Подають природні об'єкти, геологічні, мінералогічні, ботанічні, зоологічні, палеонтологічні колекції, вивчають питання екології та охорони природи	Біологічні музеї Ботанічні музеї Зоологічні музеї Геологічні музеї Палеонтологічні музеї
Галузеві музеї	Присвячені певній галузі виробництва, науки, техніки, сільського господарства	Музеї науки і техніки Музеї засобів зв'язку Медичні музеї Музеї сільського господарства Транспортні музеї Музеї авіації, космонавтики
Технічні музеї	Музеї, що збирають, зберігають, вивчають, експонують творчість людини, пов'язані з історією і практикою розвитку техніки та технологій, життям і творчістю винахідників, вчених	Багатопрофільні музеї, що документують історію науки і техніки Виробничі музеї Камеральні-колекційні

Джерело: авторська розробка на основі [12-21]

Позакласні освітні програми в історичних музеях України є значущими у залученні відвідувачів, оскільки вони забезпечують можливості для активного навчання та взаємодії з історією [2]. Екскурсії та тематичні тури є найпоширенішими формами таких програм, що дають змогу учасникам зануритися в конкретні історичні контексти. Це не лише сприяє глибшому розумінню подій, але й формує емоційний зв'язок між відвідувачами та історичними фактами. Необхідним елементом цих програм є присутність кваліфікованих екскурсоводів, які завдяки своїм знанням і досвіду можуть перетворити звичайну екскурсію на захопливу подорож у часі. Вони не лише

передають інформацію, а й створюють атмосферу, що стимулює зацікавленість і емоційне сприйняття. Це дає можливість учасникам освітнього процесу знайомитися з фактами та занурюватися в історію, що значно підвищує ефективність навчання та запам'ятовування.

Майстер-класи є ще однією цікавою формою позакласних освітніх програм, що пропонує відвідувачам музеїв активно залучатися до навчання [1, с. 315]. Під час таких занять учасники вивчають традиційні українські ремесла, народне мистецтво або беруть участь в історичній реконструкції. Це не тільки сприяє розвитку творчих навичок молоді, але й дає змогу глибше зрозуміти культурний контекст та побут людей минулих історичних епох. Такі практичні заняття створюють можливість для відвідувачів музею пережити історію через власний досвід. Крім того, лекції та семінари проведені фахівцями з історії, етнографії, археології відіграють знакову роль у шкільній та університетській освіті [7, с. 381]. Ці заходи дають учасникам можливість ознайомитися з актуальними темами, обговорити різні погляди та ставити запитання, що сприяє розвитку критичного мислення. Дискусії, що виникають під час лекцій, семінарів підвищують інтерес до історії та заохочують відвідувачів музеїв до подальшого самостійного дослідження.

Інтерактивні музейні виставки з використанням сучасних технологій (мультимедійні елементи – відео, аудіо, анімації – та інтерактивні графіки), роблять процес навчання більш захопливим і доступним для молоді різних вікових груп. Ці інноваційні практики дозволяють відвідувачам історичних музеїв взаємодіяти з експонатами та отримувати інформацію в інтерактивному форматі, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Останнім часом все більш популярними є проекти та дослідницькі програми музеїв, що залучають відвідувачів до активної участі у створенні нових виставок або проведенні досліджень [16, с. 5-7]. Такі програми забезпечують розвиток навичок критичного мислення та аналізу, адже

здобувачі освіти мають можливість самостійно досліджувати історичні теми та презентувати свої результати. Це не лише збагачує їхній досвід, але й формує глибше розуміння історії як динамічного та багатогранного процесу.

Формування історичної та етнічної свідомості є складним процесом, що охоплює етапи усвідомлення власної ідентичності, розуміння історичного минулого та його впливу на сучасність. Позакласні освітні програми в історичних музеях можуть суттєво на це вплинути, надаючи відвідувачам можливість зануритися в історію через різноманітні форми навчання [4, с. 167]. Завдяки емоційно насиченим музейним експозиціям та інтерактивним елементам історичні музеї здатні викликати сильне внутрішнє сприйняття, що сприяє глибшому запам'ятовуванню почутої інформації. Крім того, музейні програми сприяють розвитку критичного мислення в учнівської й студентської молоді. Дискусії, що виникають під час лекцій або семінарів, спонукають слухачів аналізувати інформацію та формувати власний погляд на історичні події, культурні явища [8, с. 27]. Це важливо, оскільки дає змогу здобувачам освіти сприймати історичні факти та ставити запитання, критично оцінювати джерела, формувати власне розуміння історичного минулого. Така практика, яка притаманна історичним музеям не лише збагачує знання, але й розвиває навички, необхідні для усвідомлення громадянства в сучасному світі.

Соціальна інтеграція є ще одним важливим елементом позашкільних і університетських програм. Спільна участь молоді в музейних заходах сприяє формуванню спільноти однодумців, що може зміцнити колективну пам'ять та етнічну ідентичність учасників освітнього процесу [4]. Взаємодія з іншими учасниками програми «Музей-Вишу» забезпечує обмін думками та досвідом, що поглиблює розуміння історії як спільного надбання українського народу. Названа програма для студентів є інтерактивним освітнім проєктом, який поєднує музейну експозицію з академічними знаннями, надаючи можливість детально дослідити історичні, культурні та наукові аспекти через практичні

заняття. У рамках програми студенти беруть участь у лекціях, семінарах та екскурсіях, які проводять провідні співробітники та працівники музею. Вони також можуть працювати над проектами, досліджувати музейні колекції та брати участь у музейних виставках та освітньо-культурних заходах, що сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних навичок і творчого підходу до навчання. Така музейна програма стимулює активну участь учнів і студентів у вивченні й збереженні історико-культурної спадщини та формуванні їхньої етнічної ідентичності в галузі гуманітарних наук.

Отже, позакласні освітні програми відкривають доступ до нових знань та інтерпретацій української історії, культури, що може змінити традиційні уявлення про історичне минуле [16, с. 8]. Історичні музеї є платформами для представлення різних поглядів та нових досліджень, що можуть спонукати до переосмислення відомих історичних фактів. Це збагачує знання відвідувачів й заохочує їх до подальшого самостійного вивчення історії, що є важливим етапом у формуванні історичної й етнічної свідомості здобувачів освіти.

Інтерактивні експозиції та освітні заходи музеїв в Україні відіграють основну роль у формуванні критичного мислення та емоційної прив'язаності до історії серед учнів й студентів, оскільки вони забезпечують учасникам можливість активно долучатися до освітнього процесу, що сприяє не лише засвоєнню нових знань, але й глибшому розумінню історичних подій. Завдяки інтерактивним форматам (рольові ігри, дискусії та практичні завдання) молодь аналізує різні події минулого, ставить запитання та формує власні висновки, що допомагає їм усвідомити складність української історії та її вплив на сучасність [17]. Таке активне залучення до музеїв здобувачів освіти не лише робить навчання більш захопливим, але й стимулює емоційний відгук, що сприяє кращому запам'ятовуванню інформації та формуванню особистісного зв'язку з історичними подіями, явищами.

Національний музей історії України у Другій світовій війні в Києві є прикладом того, як інтерактивність може змінити засади навчання [18]. У музеї відвідувачі мають можливість не лише ознайомитися з експонатами, а й безпосередньо брати участь у різноманітних інтерактивних програмах. Зокрема, учні та студенти можуть пройти через реконструйовані бойові сцени, де вони можуть відчувати себе в ролі солдатів. За таких унікальних умов молодь не просто спостерігає за історією, а й «переживає» її. Завдяки такому досвіду здобувачі освіти можуть краще зрозуміти емоції, переживання та складнощі, з якими стикалися люди під час війни. Вони починають усвідомлювати, що минуле – це не просто перелік дат і подій, а живі розповіді людей, які мали свої мрії, страхи та надії. Така музейна практика навчання сприяє розвитку критичного мислення, адже учасники змушені аналізувати ситуації, приймати рішення та оцінювати наслідки своїх дій у контексті історичних подій. Молодь вчиться ставити питання про моральні аспекти війни, про роль особистості в історії та про вплив визначних подій на життя звичайних людей. Таким чином, інтерактивні музейні експозиції не лише збагачують знання здобувачів освіти, але й формують у них цінності та ставлення до історії як до важливої частини їхнього життя. Крім того, емоційна прив'язаність до історії, що формується під час таких заходів, може сприяти активнішому залученню молоді до вивчення історії в майбутньому. Коли учні, студенти відчують глибокий зв'язок із давнім минулим, вони є більш зацікавленими у дослідженні історичних тем, що може сприяти формуванню нових поколінь свідомих громадян, які цінують й зберігають історико-культурну спадщину України.

Проект «Музейна школа» в Національному музеї декоративного мистецтва України є унікальною ініціативою, що поєднує освітні програми та практичні заняття, спрямовані на збереження та популяризацію української культурної спадщини [19]. У межах цього музейного проекту учні беруть участь в інтерактивних майстер-класах, де вони знайомляться з традиційними

ремеслами й видами народного мистецтва: гончарством, вишивкою, ткацтвом тощо. Ці заняття не лише забезпечують здобувачам освіти практичний досвід, але й сприяють глибшому розумінню української традиційно-побутової культури.

Під час майстер-класів молоді люди працюють під керівництвом досвідчених народних майстрів, які передають свої знання і навички. Це створює атмосферу співпраці та творчості, де учні можуть експериментувати з матеріалами, вивчати традиційні способи та розвивати власну креативність. Зокрема, під час занять з гончарства вони не лише навчаються створювати глиняні вироби, але й дізнаються про символіку форм і орнаментів, що використовуються в українському народному мистецтві. Це дає їм змогу усвідомити, що кожен елемент має своє значення і пов'язаний із культурним надбанням. Крім того, участь у таких інтерактивних заняттях сприяє розвитку критичного мислення. Здобувачі освіти аналізують значення та контекст різних культурних елементів, що допомагає їм формувати власні думки та погляди на українські звичаї та традиції. Так, під час ознайомлення з історією вишивки учні й студенти досліджують різні орнаменти й техніки цього мистецтва залежно від регіону України та соціально-історичні чинники їхнього розвитку. Це не лише допомагає їм глибше зрозуміти народне мистецтво, але й формує їхню здатність критично аналізувати культурні явища. Проект «Музейна школа» дає учням можливість глибше усвідомити свою етнічну ідентичність й зв'язок з національною історією і культурою. Вони починають розуміти, що українська культура – це не просто набір традицій, звичаїв, обрядів, а жива система цінностей і символів, що формують їхню особистість. Це усвідомлення може стати потужним чинником у формуванні патріотизму та бажання зберегти та передати наступним поколінням багатство української культури [20].

Отже, в сучасному світі музеї виконують не лише роль зберігачів історико-культурної спадщини України, а й активно беруть участь в освітньо-виховному процесі молоді. Вони мають великий потенціал стати інтерактивними просторами, що залучають здобувачів освіти і допомагають їм краще засвоювати теоретичні предметні знання. У цьому контексті запропоновано рекомендації щодо вдосконалення позакласних освітніх програм для навчання в історичних музеях через впровадження інноваційних форм навчання (табл. 2).

Таблиця 2

Інноваційні форми позакласних освітніх програм у музеях

Заходи	Опис	Очікуваний результат
Музейні квести	Створення інтерактивних ігор, де учасники виконують завдання, пов'язані з експонатами та історією музею	Залучення молоді та покращення засвоєння інформації через гру
Історичні вечірки	Організація тематичних вечірок, де учасники можуть перевтілюватися в історичних персонажів	Поглиблення розуміння історії через інтерактивне навчання
Музейний театр	Проведення театралізованих вистав на основі історичних подій або легенд, пов'язаних з експонатами	Залучення емоцій та формування глибшого зв'язку з історією
Кулінарні майстер-класи	Організація майстер-класів з приготування страв, популярних у різні історичні епохи	Знайомство з культурою через гастрономію та традиції
Музейні подкасти	Запуск серії подкастів, що розповідають про історію експонатів та їхнє сучасне значення	Розширення аудиторії та доступності інформації
Віртуальні музеї	Використання VR-технологій для відтворення історичних подій або середовищ, пов'язаних з музеєм	Занурення у віртуальний світ, що підвищує зацікавленість

**Музейні
блоги**

Створення блогу, де відвідувачі можуть
ділитися своїми враженнями та
спостереженнями про експозиції

Формування спільноти
навколо музею та залучення
нових відвідувачів

Джерело: авторська розробка на основі [16-20]

Інноваційні форми позакласних освітніх програм в музеях історичного профілю демонструють різноманітність підходів до залучення відвідувачів та покращення їхнього навчального досвіду. Кожен захід має чітко визначену мету та очікуваний результат, що свідчить про стратегічний підхід до освітньої діяльності історичних музеїв. Наприклад, музейні квести пропонують інтерактивний формат навчання, де учасники виконують завдання, пов'язані з експонатами, що не лише підвищує їхню зацікавленість, але й сприяє кращому засвоєнню інформації через ігрові елементи. Історичні вечірки, в яких учасники можуть перевтілюватися в історичних персонажів, забезпечують глибше занурення в контекст минулого, що сприяє активному навчальному процесу. Музейний театр, з театралізованими виставами, надає можливість емоційного зв'язку з історією, що робить навчання захопливим та таким, що краще запам'ятовується. Кулінарні майстер-класи відкривають новий вимір культурного пізнання через гастрономію, дозволяючи учасникам не лише дізнатися про українські традиції, але й безпосередньо їх пережити. Запуск музейних подкастів та блогів розширює доступ до інформації, залучаючи нові аудиторії та створюючи платформу для обміну думками серед відвідувачів. Віртуальні музеї з використанням VR-технологій пропонують унікальний досвід занурення в історичні події, що може значно підвищити зацікавленість сучасної молоді. Усі ці заходи не лише сприяють розвитку освітньої функції музеїв, але й формують активну етнічну спільноту навколо них, що є важливим аспектом сучасної музейної діяльності.

Отже, сучасні інтерактивні форми навчання є невіддільними складниками позакласних (позааудиторних) освітніх програм. Їхнє впровадження формує наукові рекомендації, що полягають в інтеграції сучасних технологій і методів активного навчання у вітчизняний музейний контекст. Запропоновані практики є міждисциплінарними та враховують психологічні аспекти навчання, що робить їх ефективними для залучення учнівської та студентської молоді. Зокрема, інновації сприяють розвитку музейної педагогіки, історичної освіти, забезпечуючи формування критичного мислення та етнічної свідомості (самосвідомості) здобувачів освіти. Ці рекомендації не лише адаптують позакласне (позааудиторне) навчання в історичних музеях до сучасних вимог суспільства, але й допомагають зберегти історико-культурну спадщину України через активну участь учнівської та студентської молоді в її дослідженні, збереженні та популяризації для майбутніх поколінь українців.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було проаналізовано роль історичних музеїв у формуванні історичної та етнічної свідомості здобувачів освіти під час вивчення історичних подій через позакласні освітні програми з акцентом на розвиток етнічної ідентичності українців. Дослідження підтвердило, що інтерактивні музейні експозиції, виставки та освітні заходи, що реалізуються в українських музейних установах, сприяють професійному розвитку критичного мислення, патріотизму, громадянській позиції та емоційній прив'язаності молоді, здобувачів освіти до знакових історичних подій та явищ.

Отримані результати підкреслюють важливість діяльності музеїв, зокрема історичних, не лише в контексті збереження, вивчення й популяризації історико-культурної спадщини українського народу, але й у вихованні молоді, формуванні історичної та етнічної свідомості, національної ідентичності, що є особливо актуальним у сучасних умовах коли триває російсько-українська

війна. Впровадження нових форм освітніх програм у навчальних закладах України сприятиме підвищенню ефективності діяльності вітчизняних музеїв та забезпеченню глибокого розуміння історичного минулого і національної культури України. Для подальших наукових досліджень музейної діяльності рекомендовано зосередитись на специфіці освітніх програм у різних регіонах України та їхньому впливі на різні вікові групи молоді. Це дасть змогу отримати комплексне уявлення про вагому роль історичних музеїв у формуванні національної ідентичності громадян, наукових, фахових знань про історію, культуру України. Результати цього дослідження можуть стати підґрунтям для вдосконалення освітніх практик позакласного, позааудиторного навчання української молоді в історичних та краєзнавчих музеях.

Список використаних джерел

1. Ціпан Т. Технології виховання в НУШ: музейна педагогіка. *Інноватика у вихованні*. 2023. № 17. С. 312–321. DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i17.550>.
2. Кармаз М., Гомотюк А., Писарчук О. Музейна педагогіка як форма презентації та актуалізації освітньо-культурної спадщини. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка»*. 2025. № 7. С. 80–88. DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.11>.
3. Гаврилюк С., Надольська В. Трансформація музейного світу у XXI ст.: міжнародний та український досвід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 1, Вип. 57. С. 41–49. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-1-5>.
4. Криловець М. Соціальне виховання молоді засобами музейної педагогіки. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 1(6). С. 164–175. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234176](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234176).

5. Червінська І. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти і музеїв у сучасному соціокультурному просторі. *Освітні обрії*. 2019. № 2(49). С. 16-21. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.49.2.16-21>.
6. Степанов В. Ю., Якименко-Терещенко Н. В., Чайка Т. Ю. Теорія і практика міждисциплінарного підходу до екскурсійної діяльності. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 70. С. 199-203. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-35>.
7. Невмержицька О. Музейна педагогіка: до визначення поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 1, Вип. 67. С. 381-386. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-1-54>.
8. Надольська В. Середовищний музей як форма збереження та актуалізації історико-культурного ландшафту. *Волинський музейний вісник*. 2022. Вип. 12. С. 25-29. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23571/1/Seredovychnyij%20muzej.pdf> (дата звернення: 04.05.25).
9. Надольська В. Місія музею в сучасному світі. *Волинський музейний вісник*. 2023. Вип. 13. С. 19-24. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23573/1/Micija%20muzeu.pdf> (дата звернення: 04.05.25).
10. Качковська Я. О. Розвиток концепції цифрових музеїв: історіографічний огляд. *Культурологічний альманах*. 2024. № 1. С. 101-106. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.12>.
11. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР: станом на 10.08.2024 р. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр#Text> (дата звернення: 04.05.25).
12. Якубовський В. І., Музеєзнавство: підручник. Кам'янець-Подільський: ПП Мощак М. І., 2020. 352 с.

13. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 428 с. URL: http://librarium.freehostia.com/suspil/bibliotechna_sprava/10/muzeeznastvo-rutinskiy.html (дата звернення: 04.05.25).
14. Музейна справа в Україні. Вікіпедія: вебсайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Музейнасправав_Україні (дата звернення: 04.05.25).
15. Федорова Л. Д. Музеї історичні. Енциклопедія історії України: у 10 т.: Ін-т історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. 728 с.
16. Топилко О. В., Белоусова Т. К. Основні форми і методи роботи з дитячою й підлітковою аудиторією в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (з практичного досвіду відділу музейно-освітньої роботи). *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи* : матеріали п'ятої наук.-практ. конф. (м. Київ 28–29 вересня 2017 р.). Київ. 2017. С. 5-9. URL: https://ipood.com.ua/data/NAUKOVI_CENTRY/UNESCO/Publications/Museum_mater2017.pdf (дата звернення: 04.05.25).
17. Львівський історичний музей: вебсайт. URL: <https://www.lhm.lviv.ua/home.html> (дата звернення: 04.05.25)
18. Національний музей історії України у Другій світовій війні: вебсайт. URL: <https://warmuseum.kyiv.ua/> (дата звернення: 04.05.25).
19. Національний музей декоративного мистецтва України: вебсайт. URL: <http://www.mdmu.com.ua/> (дата звернення: 04.05.25).
20. Національний музей історії України: вебсайт. URL: <https://nmiu.org/> (дата звернення: 04.05.25).
21. Музеї України. Журнал. URL: <https://www.museum-ukraine.info/?cat=1> (дата звернення: 04.05.25).

